

ՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱԿԱՆ ՀԱՏՎԱԾԻ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐ

ԿՈՐՅՈՒՆ ԼՈՒԿԱՇԻ ԱԹՈՅԱՆ, *տ.գ.դ., պրոֆեսոր,*

Հայաստանի պետական տնտեսագիտական համալսարանի ռեկտոր

ԱՐԾՐՈՒՆԻ ԷՂՎԱՐԴԻ ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ

Հայաստանի պետական տնտեսագիտական համալսարանի ասպիրանտ

ՓՄՁ ԵՆԹԱԿԱՌՈՒՅՎԱԾՔԻ ՈԼՈՐՏԻ ԴԵՐԸ ՀՀ ԱԶԳԱՅԻՆ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

Շուկայական տնտեսության պայմաններում ձեռնարկատիրությունը տնտեսական հարաբերությունների համակարգի առանցքային օղակներից մեկն է, որի զարգացման աստիճանը բնութագրում է յուրաքանչյուր երկրի սոցիալ-տնտեսական բարեկեցության մակարդակը: Ձեռնարկատիրությունը մտածողության և ապրելակերպի դրսևորում է տնտեսական դաշտում գործունեություն ծավալել ցանկացող յուրաքանչյուր մարդու համար: Ընդհանուր առմամբ, ձեռնարկատիրական գործունեությունը բարդ և բազմաճյուղ համակարգ է, որի բաղկացուցիչ տարրից մեկը փոքր և միջին բիզնեսն է:

Ձեռնարկատիրական ենթակառուցվածքներում կարևորվում է փոքր ու միջին ձեռնարկատիրության ենթակառուցվածքներին բնորոշ առանձնահատկությունների տարանջատումն ու առանձնացված վերլուծությունը, քանի որ այդ ոլորտը յուրաքանչյուր երկրի տնտեսական աճի ապահովման գրավականն է:

Սկսած 1970-ական թթ. համաշխարհային մասշտաբով ՓՄՁ-ները դարձել են աշխատատեղերի հիմնական ստեղծողները, և միևնույն ժամանակ, խոշոր ձեռնարկությունները վերածվել են աշխատատեղերի հիմնական կրճատողների¹: Ավելին, այս երևույթն առավելապես արտահայտիչ է զարգացող և անցումային տնտեսություն ունեցող երկրներում այն առումով, որ ՓՄՁ-ները ապահովում են ավելի քան 60% զբաղվածություն²: Արևմտյան երկրներում փոքր բիզնեսը կազմում է տնտեսության խոշոր հատվածներից մեկը, որտեղ աշխատում են երկրի զբաղվածների կեսից ավելին:

Միջազգային կառույցների կողմից աղքատության կրճատման հիմնախնդիրները վերհանելու նպատակով աշխարհի ավելի քան 50 երկրների կտրվածքով կատարվել է հարցում (հարցվողների թիվը կազմել է 60 000): Ստացված արդյունքները վկայում են այն մասին, որ աղքատությունից խուսափելու առավել արդյունավետ միջոց է հանդիսանում սեփական գործի նախաձեռնումը, ինչով էլ պայմանավորված, ևս մեկ անգամ շեշտադրվում է ՓՄՁ-ների կարևորությունը³:

Փոքր բիզնեսի դերն ու նշանակությունը ավելի է մեծանում շուկայական տնտեսության ձևավորման պայմաններում: Այն հնարավորություն է տալիս ստեղծել ու ամրապնդել շուկայական միջավայրը, տնտեսական շրջանառության մեջ ներգրավել բնակչության ֆինանսական և նյութական ռեսուրսները, մեղմացնել հասարակության մեջ նկատվող սոցիալական լարվածությունը: ՓՄՁ-ներն իրենց գործունեությամբ լրացնում, զբաղեցնում են երկրի տնտեսության այն դատարկ, ազատ բնագավառները, որտեղ խոշոր ֆիրմաների ներդրումներն անարդյունավետ են: Չնայած ցանկացած զարգացած պետության «դեմքը» դրանք խոշոր կորպորացիաներն են,

¹ Է. Ա. Բարաշյան, Բ. Վ. Կարապետյան, Փոքր բիզնես. Ե., 2003, էջ 6:

² «Руководство по наилучшей практике в области формирования позитивного делового и инвестиционного климата», стр. 139, ОБСЕ 2006:

³ Ващекин Н. П., Дзялиев. М. И. Урсул. А. Д. Безопасность предпринимательской деятельности. М. Экономика 2002, 97с.

իսկ շուկայական տնտեսավարման համակարգի իրական հիմքը ՓՄՁ-ն է՝ որպես գործարարության առավել զանգվածային, դինամիկ ու ճկուն ձև:

Փոքր ձեռնարկատիրությունը ինքնուրույն և հասարակության տնտեսական կյանքի կազմակերպման առավել տիպիկ ձև է, որին բնորոշ են հետևյալ հիմնական առավելությունները¹.

- ՓՄՁ-ներն առավել փոքր ներդրումների հաշվին և կարճ ժամանակահատվածում կարող են ապահովել զգալի թվով նոր աշխատատեղեր՝ էապես բարելավելով աշխատանքի շուկայում տիրող իրավիճակը, լուծելով մի շարք լուրջ սոցիալական խնդիրներ, այսինքն՝ զգալիորեն թուլացնում է գործազրկության սրությունը²,
- հաճախ նոր ՓՄՁ-ների ստեղծմամբ առավել արդյունավետ է ընթանում պարապուրդի մատնված և ոչ շահութաբեր խոշոր արտադրական կազմակերպությունների վերակառուցման և արդիականացման գործընթացը,
- ՓՄՁ-ներն առավել արդյունավետությամբ են օգտագործում տեղական հանքահումքային ռեսուրսները՝ դրանով իսկ նպաստելով ամբողջ տնտեսության մեջ ռեսուրսների խնայողաբար ու ռացիոնալ օգտագործմանը և նվազեցնում երկրի տնտեսության կախվածությունը ներմուծումից,
- ՓՄՁ-ներում համեմատաբար արագ և փոքր ծախսերով են ներդրվում նոր տեխնոլոգիաներն ու նորարարությունները՝ նպաստելով գիտատեխնիկական առաջընթացի արագացմանը,
- ՓՄՁ-ներում արտադրվող ապրանքատեսակները մրցակցության մեջ են մտնում ներմուծվող ապրանքատեսակների հետ՝ դրանք փոխարինելով տեղական արտադրատեսակներով,
- ՓՄՁ-ները, շնորհիվ իրենց ճկունության, շատ ավելի արագ են հարմարվում շուկայի պահանջներին՝ յուրացնելով նոր ապրանքատեսակների արտադրությունը և սպասարկման արդիական ձևերը,
- ՓՄՁ-ները նպաստում են մրցակցային միջավայրի ձևավորմանը՝ մեղմացնելով արտադրության մոնոպոլացման դրսևորումները,
- ՓՄՁ-ների զարգացումը տարածաշրջաններում էապես նպաստում է տվյալ երկրում նպատակային տարածաշրջանային քաղաքականության իրականացմանը,
- ՓՄՁ-ները ստեղծում են նոր ապրանքներ ու ծառայություններ՝ միաժամանակ հանդես գալով որպես մրցակցային և ինովացիոն գործունեության աղբյուրներ³,
- ՓՄՁ-ների զարգացումը ժամանակակից հասարակության հիմքը կազմող միջին խավի ձևավորման և կայացման գրավականն է:
- ՓՄՁ-ների կողմից իրականացվող գործընթացները հանդիսանում են դրա արժանիքները, որոնք բարձրացնում են կայունությունը ներքին շուկայում: Սակայն որոշակի պայմանների առկայության դեպքում դրանք դառնում են թերություններ՝ կասեցնելով ՓՄՁ-ների զարգացումը:

Մի կողմից գործունեության պայմանների փոփոխություններին ՓՄՁ-ների արագ արձագանքումը դարձնում է առավել շարժունակ և հարմարվող, իսկ մյուս կողմից՝ կախվածության մեջ դնում շուկայի կառուցվածքից, արտաքին սոցիալ-տնտեսական և քաղաքական պայմաններից: Հարաբերական ոչ մեծ կապիտալը նեղացնում է արտադրության սահմանները, սահմանափակում է լրացուցիչ ռեսուրսների ներգրավման հնարավորությունները և այլն: Արտադրության սահմանափակ մասշտաբները, զբաղվածների ոչ մեծ թվաքանակը պայմանավորում է ձեռնարկության կառավարման պարզությունն ու արդյունավետությունը: Սակայն ՓՄՁ-ների համար բնորոշ սեփականատիրոջ և մենեջերի գործառույթների համատեղումը, ձեռնարկության աշխատողների հետ անձնական կապերի հաստատումը, կառավարման ոչ ձևական ոճը, կառավարչական ծախսերի իջեցումը, միևնույն ժամանակ կարող են բերել ինքնաշահագործման և

¹ Մ. Մելքումյանի և Վ. Հակոբյանի ընդհ. դեկլարությամբ և խմբագրությամբ «Ձեռնարկատիրությունը Հայաստանի Հանրապետությունում», Երևան, «Զանգակ-97», 2008, էջ 103:

² Ն. Հարությունյան, Կառավարման հմտության զարգացումը որպես ՀՀ ՓՄՁ-ների արդյունավետության բարձրացման գործոն, Ատենախոսություն, Երևան, 2005, էջ 8:

³ Васильева Л. Н., Муравьева Е. А., Методы управления инновационной деятельностью. Учеб. Пособие. М.: КНОРУС, 2005, 118с.

արտաժամյա աշխատանքի: Դա հատկապես վերաբերում է անցումային տնտեսություն ունեցող երկրներին, այդ թվում՝ ՀՀ-ին:

Փոքր և միջին ձեռնարկություններին բնորոշ հիմնական թերություններն են.

- բարձր է ռիսկի մակարդակը, որով էլ պայմանավորված է շուկայում զբաղեցրած դիրքի անկայունության բարձր աստիճանը,
- լրացուցիչ ֆինանսական միջոցներ ներգրավելու դժվարությունները,
- խոշոր ընկերություններից կախվածությունը,
- սեփական բիզնեսի կառավարման գործում բարձր որակավորում ունեցող մասնագետի բացակայությունը,
- պայմանագրերի կնքման ժամանակ գործընկերների կողմից ցուցաբերվող անվստահությունն ու զգուշությունը,
- ինքնաշահագործումը և արտաժամյա աշխատանքը,
- որակյալ մասնագետներ ներգրավելու անընդունակությունը՝ կապված ՓՄՁ-ների կողմից անմրցունակ աշխատանքային պայմանների առաջարկության հետ,
- տնտեսական փոփոխությունների նկատմամբ բարձր զգայնությունը և այլն:

Ի վերջո, իրենց ռազմավարական կարևորությունից և հետագա զարգացման հնարավորություններից ու առանձնահատկություններից ելնելով՝ ՓՄՁ-ները նպաստում են տնտեսության բոլոր ճյուղերի և ոլորտների աշխուժացմանն ու վերակենդանացմանը, այդ թվում՝ խոշոր արտադրական կազմակերպությունների հնարավորությունների ընդլայնմանը, որոնք իրենց վրա վերցնելով մեծածավալ և կարևոր նշանակություն ունեցող պատվերների կատարումը՝ էլ առավել շահութաբեր են դարձնում դրանց գործունեությունը:

Ժամանակակից շուկայական մրցակցության պայմաններում, երբ խոշոր ընկերակցությունները, ֆիրմաները ձգտում են մենաշնորհել արտադրությունը և վերահսկողություն սահմանել շուկաների վրա, ապա պարզապես զարմանք է հարուցում այն իրողությունը, թե խոշոր ու հզոր արտադրական կազմակերպություններն ինչպես են իրենց կողքին «հանդուրժում» փոքր ձեռնարկությունների գոյությունը: Փոքր բիզնեսի կենսունակությունն ունի իր տնտեսական հիմքերը և պայմանավորված է հետևյալ հանգամանքներով¹.

• Խոշոր կորպորացիաներին պարզապես նպատակահարմար չէ քայքայել ու ոչնչացնել փոքր բիզնեսը, եթե այն ուղղակի վտանգ չի սպառնում իրենց գործունեության համար: Փոքր ֆիրմայի ներգրավումը, խոշոր ֆիրմայի կառուցվածքում պակաս շահավետ է, քան նրա հետ գործնական համագործակցությունը: Փոքր ձեռնարկությունների գերակշռող մասը ուղղակի կամ անուղղակի ձևով գտնվում են խոշոր կորպորացիաների գոտում («Ջենեթալ Էլեկտրիկի» ազդեցության ոլորտում կան 60 հազ. փոքր ու միջին ձեռնարկություններ, իսկ «Ֆիատի» ոլորտում՝ 40 հազ.): Մնալով ինքնուրույն՝ նրանք փաստորեն մտնում են արտադրական համալիրի մեջ և արտադրում են առանձին դետալներ ու հանգույցներ և դառնում խոշոր կորպորացիաների արտադրական տեղամասեր: Այսպիսի համագործակցությունը ձեռնտու է նաև փոքր ձեռնարկություններին, քանի որ դրանք ձեռք են բերում կայուն իրացման շուկա և առանձին դեպքերում խոշոր կորպորացիաների կողմից ստանում են օժանդակություն և վարկեր: Այսպիսով, փոքր ձեռնարկությունները, պահպանելով իրենց ինքնուրույնությունը, իրականում դառնում են խոշոր ֆիրմաների օրգանական բաղկացուցիչ տարրերը:

• Խոշոր կորպորացիաների համագործակցությունը փոքր բիզնեսի հետ ներկայումս դրսևորվում է նաև Ֆրանչայզինգի ձևով: Վերջինս փոքր ֆիրմաների համակարգ է, որը խոշոր արտադրական կազմակերպության հետ պայմանագիր է կնքում նրա ֆիրմային ապրանքանիշից օգտվելու իրավունքի համար՝ դառնալով խոշոր ընկերության արտադրանքի մանրածախ վաճառողը: Դրանով փոքր ֆիրմաները խոշոր ընկերությունների կողմից ստանում են հովանավորություն, առևտրային ոլորտ, վարկեր և օգնություններ:

¹ Գ. Ե. Կիրակոսյանի և Ի. Ե. Խլաթյանի խմբագրությամբ «Տնտեսագիտության տեսություն», Երևան, «Տնտեսագետ», 2009, էջ 437:

- Փոքր ձեռնարկությունները սովորաբար ընտրում են գործունեության այնպիսի ոլորտներ, որտեղ նպատակահարմար չէ զանգվածային արտադրության իրականացումը: Այդպիսին են լայն սպառման ապրանքների արտադրությունը, առևտուրը, հասարակական սնունդը, սպասարկման ու ծառայությունների ոլորտը և այլն: Այլ կերպ ասած՝ փոքր ֆիրմաները հիմնականում ունենում են գործունեության իրենց բնագավառը և ուղղակիորեն չեն կանգնում խոշոր բիզնեսի ճանապարհին:

- Փոքր բիզնեսի կենսունակությունը պայմանավորված է նաև նրա պարզությամբ ու զրավչությամբ: Ձեռնարկատիրական գործունեությամբ զբաղվել ցանկացողներից շատերը ձգտում են իրենց ստուգել հենց բիզնեսի այս պարզագույն ձևում: Մյուս կողմից՝ փոքր բիզնեսի շնորհիվ մարդիկ ոչ միայն տնտեսական ինքնուրույնություն են ձեռք բերում, այլև պարզապես աշխատանքային բավարարվածություն են գգում այդ գործունեությունից:

- Փոքր բիզնեսի կենսունակության գործում կարևոր դեր է խաղում պետության կողմից ցույց տրվող աջակցությունը, քանի որ ավանդաբար այն դիտվում է որպես ազգային ձեռներեցության խորհրդանիշ: Փոքր բիզնեսի նկատմամբ ցուցաբերված օժանդակությունն արտահայտվում է հարկային արտոնություններով ու զեղչերով, արտոնյալ վարկեր տրամադրելով և պետության հակամենաշնորհային քաղաքականությամբ:

Կարևորելով ՓՄՁ-ների նշանակությունը՝ մի շարք երկրներում մշակվել և իրականացվում է ՓՄՁ-ների զարգացմանը նպատակաուղղված պետական քաղաքականություն: Այդ երկրներում ՓՄՁ-ների վերաբերյալ հատուկ օրենքներ են ընդունվել, որոնք կարգավորում են դրանց գործունեությունը և նպաստում դրանց զարգացմանը: Առանձին երկրներում ստեղծվել են ՓՄՁ-ների զարգացման և պետական աջակցման հարցերով զբաղվող հատուկ կառույցներ (Ռուսաստանում՝ «Փոքր ձեռնարկատիրության զարգացման պետական կոմիտեն», Լեհաստանում՝ «ՓՄՁ-ների զարգացման և խթանման Լեհական հիմնադրամը», Հայաստանում՝ «ՓՄՁ ԶԱԿ-ը» և այլն):

Ելնելով վերոնշյալից՝ կարող ենք եզրակացնել, որ համաշխարհային տնտեսության վերջին տասնամյակում ձևավորված միտումները պայմանավորող կարևոր գործոն է հանդիսանում ՓՄՁ-ների բուռն զարգացումը: Դրանք իրենց որոշիչ տեղն են զբաղեցնում զարգացման տարբեր մակարդակ ունեցող երկրների տնտեսական և սոցիալական համակարգերում: Դա վերաբերում է նաև Հայաստանին, որն իր դրսևորումը գտավ նախ և առաջ նրանով, որ ՓՄՁ ոլորտը հռչակվեց որպես ՀՀ տնտեսության զարգացման գերակա ուղղություններից մեկը: ՀՀ կառավարության կողմից շարունակական քայլեր են իրականացվում ոլորտի զարգացման, մասնավորապես ՓՄՁ պետական աջակցության համակարգի ձևավորման ուղղությամբ:

ՀՀ-ում ՓՄՁ-ների զարգացումը պայմանավորված է օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ մի շարք գործոնների ազդեցությամբ, որոնք վերջին տարիներին ծավալված ֆինանսատնտեսական ճգնաժամի արդյունք են ինչպես զարգացած, այնպես էլ զարգացող երկրներում, այդ թվում՝ Հայաստանում: ՓՄՁ-ների գործունեությունը խոչընդոտող այլ խնդիրների շարքին են դասվում նաև հետևյալ գործոնները.

- ֆինանսական և վարկային միջոցների դժվար հասանելիությունը՝ կապված դրանց կարճաժամկետ բնույթի և այլընտրանքային երկարաժամկետ վարկավորման միջոցների բացակայության հետ,
- բիզնեսի կազմակերպման և կառավարման որակական անբավարար մակարդակը, որն առանձնապես վառ է արտահայտված մարզերում գործող ՓՄՁ-ների գործունեության մեջ. դա պայմանավորված է անձնակազմի թույլ պատրաստվածությամբ ու վերջիններիս մասնագիտական հմտությունների ոչ կատարյալ լինելով,
- տեղեկատվական հոսքերի ու շուկայում տեղի ունեցող փոփոխությունների վերաբերյալ տեղեկությունների օպերատիվ ստացման համակարգերի և, առհասարակ, համացանցի հասանելիության ցածր մակարդակը,
- հումքի և այլ նյութերի ձեռքբերման, աշխատավարձերի վճարման համար անհրաժեշտ շրջանառու միջոցների բացակայությունը,
- հարկային ծանր բեռը և այլն:

Ստեղծված իրավիճակում առավել քան կարևորվում է պետության կողմից ՓՄՁ-ների աջակցմանն ուղղված գործունեությունը, ինչը ներառում է ոլորտի խթանմանն ու զարգացմանն ուղղված պետական քաղաքականության և ռազմավարության մշակումն ու իրագործումը:

ՓՄՁ-ների զարգացման քաղաքականությունն ուղղված է ՀՀ տնտեսական, սոցիալական և քաղաքական զարգացման գործում ՓՄՁ-ների ոլորտի ներուժի լիարժեք օգտագործմանն ու նրա դերի բարձրացմանը: Այս քաղաքականության հիմնարար փաստաթղթերից է հանդիսանում ՀՀ կառավարության կողմից 2000թ. օգոստոսին ընդունված Հայաստանում փոքր և միջին ձեռնարկատիրության զարգացման քաղաքականության և ռազմավարության հիմնադրույթները, որտեղ ներկայացված են ՓՄՁ-ների զարգացման պետական քաղաքականության տնտեսական, սոցիալական և քաղաքական նպատակներն ու նրանց իրագործման հիմնական ուղղությունները: Վերոհիշյալ փաստաթղթի ընդունումը նախապայմաններ ստեղծեց «Փոքր և միջին ձեռնարկատիրության պետական աջակցության մասին» ՀՀ օրենքի ընդունման համար, որն առաջին անգամ սահմանեց Հայաստանի Հանրապետությունում ՓՄՁ-ների սուբյեկտների չափորոշիչները և ՓՄՁ պետական աջակցության հիմնական ուղղությունները:

2001թ.-ից ի վեր երկրում մշակվում և իրականացվում են ՓՄՁ-ների պետական աջակցության տարեկան ծրագրեր, որոնք նպատակաուղղված են իրականացնելու «Փոքր և միջին ձեռնարկատիրության պետական աջակցության մասին» ՀՀ օրենքով ամրագրված ՓՄՁ ոլորտի պետական աջակցության հիմնական ուղղությունները:

ՓՄՁ-ները պետական աջակցության 2002թ. ծրագրի շրջանակներում, որպես ծրագրային միջոցառում, հիմնադրվեց «Հայաստանի փոքր և միջին ձեռնարկատիրության զարգացման ազգային կենտրոն հիմնադրամը» (Հայաստանի ՓՄՁ ԶԱԿ), որը հանդիսանում է Հայաստանում ՓՄՁ-ների ոլորտի պետական քաղաքականություն և ոլորտի զարգացմանն ուղղված ծրագրեր իրականացնող հիմնական կառույցը¹: Ամրագրվեց, որ ՓՄՁ-ներին պետական աջակցությունը իրականացվում է տարեկան ծրագրով, որը մշակում և հաստատում է ՀՀ կառավարությունը: Ծրագրի իրականացման ֆինանսավորումը նշվում է պետական բյուջեում առանձին տոդով:

ՓՄՁ-ների ոլորտի զարգացման ՀՀ պետական համակարգի արդյունավետության գնահատումը ցույց է տվել, որ այն բավականին բազմակողմ է, ընդգրկում է ձեռնարկատիրության հաջող իրականացման համար անհրաժեշտ բոլոր գործընթացները²: Այնուամենայնիվ, իրականացված և իրականացվող միջոցառումների շահառուների քանակի մասին թվային տվյալների ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ ծավալային առումով դրանք բավարար համարվել չեն կարող: Ավելին, քանի որ ոչ բոլոր նախաձեռնություններն են հաջողությամբ պսակվում (ինչը միանգամայն բնական է), ենթադրվում է, որ Հայաստանի ՓՄՁ ԶԱԿ-ի կողմից իրականացվող միջոցառումները իրենց բնույթով համակարգաստեղծ չեն: Դա պայմանավորված չէ Հայաստանի ՓՄՁ ԶԱԿ-ի կատարած աշխատանքների արդյունավետությամբ: ՓՄՁ-ների ոլորտի զարգացման խոչընդոտները պայմանավորված են ինչպես ՀՀ մակրոտնտեսական իրավիճակով, այնպես էլ հարկային օրենսդրության անկատարությամբ պայմանավորված անհավասար հարկային բեռի առկայությամբ³:

ՓՄՁ-ների ոլորտի զարգացման և պետական աջակցության ծրագրային միջոցառումների համակարգն ընդգրկում է հետևյալ հիմնական ուղղությունները⁴.

1. ՓՄՁ-ների սուբյեկտներին աջակցության համապատասխան ենթակառուցվածքների պահպանում և ամրապնդում:
2. Սկսնակ գործարարների ձեռներեցությանն աջակցություն:

¹ ՀՀ կառավարության 19.03.2002թ. N282 որոշում:

² Արաբյան Ն., Փոքր և միջին ձեռնարկատիրության զարգացմանն ուղղված պետական աջակցությունը ՀՀ-ում: Հայաստան. Ֆինանսներ և էկոնոմիկա, №4 ապրիլ-մայիս, 2010, էջ 32-33:

³ Իսկանդարյան Ս., Ներդրումային միջավայրի բարելավման ուղիները Հայաստանում: Սոցիալ-տնտեսական զարգացման արդի հիմնախնդիրները Հայաստանի Հանրապետությունում (հանրապետական գիտաժողովի նյութեր): Եր., «Գիտություն», 2009, էջ 337-344:

⁴ «Աջակցություն փոքր և միջին ձեռնարկատիրության սուբյեկտներին», 2012թ., ծրագիր:

3. ՓՄՁ-ների սուբյեկտների կողմից թողարկվող արտադրանքի (մատուցվող ծառայությունների) արտահանման և շուկաներում առաջնության աջակցություն:
4. ՓՄՁ-ների սուբյեկտներին գործարար տեղեկատվական, խորհրդատվական, ուսուցողական աջակցություն և Հաշվապահական կենտրոնի գործունեության ապահովում:
5. ՓՄՁ-ների սուբյեկտներին ֆինանսական և ներդրումային աջակցություն:
6. Միջազգային և օտարերկրյա դոնոր կազմակերպությունների հետ ՓՄՁ-ների զարգացման համատեղ (համաֆինանսավորման սկզբունքով) ծրագրերի մշակում և իրականացում:

Վերջին 10 տարիների ընթացքում Հայաստանի Հանրապետության տնտեսության մեջ տեղի ունեցած կառուցվածքային փոփոխությունները, երկրում իրականացվող տնտեսական քաղաքականությունն ու Եվրախնտեզման գործընթացը նոր պահանջներ են ներկայացնում մասնավոր հատվածի և մասնավորապես փոքր ու միջին ձեռնարկատիրության զարգացման ուղղությամբ: Մասնավորապես անհրաժեշտություն է առաջացել վերանայել և հստակեցնել Հայաստանում ՓՄՁ-ների սուբյեկտների դասակարգման գործող չափորոշիչները, ինչը հնարավորություն կտա Հայաստանում դրանք պետական աջակցության առավել նպատակային իրականացման, ՓՄՁ-ների ոլորտին առնչվող վիճակագրության վարման գործընթացների պարզեցման ու կատարելագործման, ինչպես նաև Եվրամիության չափանիշներին մոտեցման և այդ ոլորտը բնութագրող ցուցանիշների համադրելիության ապահովման համար: Եվրամիության չափորոշիչների համաձայն ՓՄՁ-ների սուբյեկտները դասակարգվում են երեք խմբի¹՝

- գերփոքր (միկրո)՝ առևտրային կազմակերպություններ և անհատ ձեռնարկատերեր, որոնց աշխատողների միջին ցուցակային թիվը մինչև 10 մարդ է, իսկ նախորդ տարվա գործունեությունից ստացված հասույթը կամ նախորդ տարեվերջի դրությամբ ակտիվների հաշվեկշռային արժեքը չի գերազանցում 100 մլն դրամը,
- փոքր՝ համապատասխանաբար 50 մարդ և 500 մլն դրամ,
- միջին՝ 250 մարդ, նախորդ տարվա հասույթը չի գերազանցում 1.5 մլրդ դրամը, նախորդ տարեվերջի դրությամբ ակտիվների հաշվեկշռային արժեքը՝ 1 մլրդ դրամը:

Դասակարգումը կատարվում է՝ հիմք ընդունելով ՓՄՁ-ների սուբյեկտներում ներգրավված աշխատողների թվաքանակը, տարեկան շրջանառությունը կամ ակտիվների հաշվեկշռային արժեքը: Դա թույլ է տալիս, որ Եվրամիության չափորոշիչներ կիրառող գրեթե բոլոր երկրները հնարավորություն ունենան իրականացնելու համեմատական վիճակագրական վերլուծություն, ինչն ակնհայտորեն ստեղծում է տարբեր երկրներում ՓՄՁ-ների ոլորտի զարգացման մակարդակի վերաբերյալ առավել հստակ պատկեր՝ երկրի տնտեսության մեջ ՓՄՁ-ների ոլորտի տեղի ու դերի գնահատման առումով: Նման չափորոշիչներ կիրառող երկրներում ՓՄՁ-ների սուբյեկտների առավել հստակ տարանջատման շնորհիվ հնարավորություն է ընձեռվում գերփոքր, փոքր և միջին ձեռնարկությունների համար կիրառել համեմատաբար մեղմ հարկման ռեժիմ, իրականացնել առավել հասցեական պետական աջակցության միջոցառումներ և այլն:

Եվրամիության և ՀՀ միջև ստորագրված Գործընկերության և համագործակցության համաձայնագրի հիմնական նպատակներից մեկը օրենսդրական և տնտեսական համագործակցության հաստատումն է: Հայտնի է, որ Եվրոպական տնտեսական ինտեգրացման հիմնական նախապայմաններից մեկը հավակնող երկրների օրենսդրությունների համապատասխանեցումն է Եվրամիության օրենսդրությանը: Այս առումով հատկապես կարևորվում է տնտեսության զարգացման համար առանցքային նշանակություն ունեցող ՓՄՁ ոլորտը կարգավորող օրենսդրության բարեփոխումը, մասնավորապես ՓՄՁ-ների սուբյեկտների դասակարգման չափորոշիչների համապատասխանեցումը Եվրամիության կողմից ամրագրված դրույթներին:

Այսպիսով, կարելի է ասել, որ մեր պետությունը որոշակի քայլեր կատարում է ՓՄՁ-ների ոլորտի աշխուժացման, զարգացման, միջազգային շուկա դուրս գալու, բարենպաստ միջավայրի ձևավորման ուղղությամբ, սակայն այլ հարց է, թե ինչքանով է հաջողվում նրան հասնել իր առջև դրված նպատակներին և լուծել խնդիրներն այս ոլորտում:

¹ ՀՀ օրենքը «Փոքր և միջին ձեռնարկատիրության պետական աջակցության մասին» ՀՀ օրենքում փոփոխություններ կատարելու մասին, 2010:

Չնայած նրան, որ վերջին տարիներին Հայաստանում հիմնականում լուծվել են ՓՄՁ-ների սուբյեկտների գործունեությանը և զարգացմանը խոչընդոտող բազմաթիվ հիմնախնդիրներ ինչպես օրենսդրական դաշտում, այնպես էլ ՓՄՁ-ների սուբյեկտների ֆինանսավորման (վարկավորման) և տեխնիկական աջակցության ուղղություններով, սակայն երկրում դեռևս առկա են մի շարք հիմնախնդիրներ.

- ձեռնարկատիրական գործունեության խթանման համապատասխան ենթակառուցվածքների և մեխանիզմների անբավարարությունը,
- ՓՄՁ-ների սուբյեկտների համար ֆինանսական (վարկային) միջոցների անմատչելիությունը՝ պայմանավորված դրանց կարճաժամկետայնությամբ և այլընտրանքային ֆինանսավորման (վարկավորման) աղբյուրների բացակայությամբ,
- սկսնակ գործարարների համար ձեռնարկատիրական գործունեություն ծավալելու հետ կապված գործարար հմտությունների և ֆինանսական միջոցների պակասը,
- գործարար տեղեկատվության և խորհրդատվության ստացման ու կադրերի մասնագիտական ուսուցման հարցերում առկա դժվարությունները,
- ՓՄՁ-ների սուբյեկտների գործունեության միջազգայնացման, վերջիններիս կողմից թողարկվող արտադրանքի արտահանման հնարավորությունների պակասը:

ՓՄՁ-ների միջազգայնացման հնարավորությունը կապված է համագործակցության և կլաստերների ձևավորման հետ: Բազմաթիվ ՓՄՁ-ների ձևական կամ ոչ ձևական համագործակցությունը հնարավորություն է տալիս փոխլրացնել միմյանց մրցակցային առավելությունները և հաջողությամբ մրցակցել մասշտաբից դրական ներքին արդյունք ապահովող խոշոր ընկերությունների հետ:

ՓՄՁ-ների միջազգայնացումը կապված է նույն ոլորտում երկար ժամանակ արտադրության շնորհիվ ձեռք բերված գիտելիքի և փորձի հետ:

Ազգային տնտեսությունում ՓՄՁ-ների ունեցած դերակատարումը գնահատելիս առավել հաճախ ներկայացվում են ազգային տնտեսությունում և առանձին ճյուղերում ՓՄՁ-ների սուբյեկտների ստեղծած համատեղ արդյունքը, դրանցում զբաղվածների տեսակարար կշիռը, պետական եկամուտների այն մասնաբաժինը, որը վճարվել է դրանց կողմից: Ներկայումս ՓՄՁ-ների ոլորտին դասվող կազմակերպությունների կողմից արտադրվում է ՀՆԱ-ի ավելի քան 44%-ը:

Հիմնվելով վիճակագրական հրապարակումների տվյալների հիման վրա՝ ստացվել է ՀՀ-ում ՓՄՁ-ների դաշտը բնութագրող հետևյալ պատկերը.

- ՀՀ ֆինանսների նախարարության տեղեկատվական բազայի տվյալների համաձայն՝ հանրապետության ողջ տարածքում 2015թ. գործունեություն են ծավալել 74 365 ՓՄՁ սուբյեկտներ, որոնցից 68 117-ը՝ գերփոքր, 5109-ը՝ փոքր և 1139-ը՝ միջին: Այս տնտեսավարող սուբյեկտների շրջանառության ընդհանուր ծավալը կազմել է 1 մլրդ 565 մլն 934 հազ. դրամ, իսկ մուծած հարկերը՝ 237 մլն 710 հազ. դրամ¹:
- Հայաստանում զբաղված բնակչության 10.4%-ը աշխատում է ՓՄՁ-ներում:
- Արտադրության ոլորտում առավել արդյունավետ են միջին ձեռնարկությունները, որոնք ապահովում են համեմատաբար մեծ արտադրողականություն և տնտեսապես կայուն են. ՀՆԱ -ի աճի դեպքում այս կազմակերպությունները աճում են շատ ավելի արագ, իսկ ՀՆԱ-ի նվազման դեպքում նրանց արտադրողականությունը գրեթե չի կրճատվում:
- Շինարարության ոլորտում տնտեսական աշխուժացման դեպքում առաջին հերթին ակտիվանում են գերփոքր ձեռնարկությունները, որոնք իրենց աճի տեմպով կրկնակի գերազանցում են փոքր և միջին ձեռնարկություններին:
- Առևտրի ոլորտում գերփոքր և փոքր ձեռնարկությունների աճի տեմպը ուղիղ համեմատական է ՀՆԱ -ի աճի տեմպին: Միջին ձեռնարկությունները հետզհետե կրճատվում են՝ չդիմանալով խոշորների մրցակցությանը՝ չունենալով փոքրերի և գերփոքրերի ճկունությունը:
- Տնտեսական ակտիվացումը և ՀՆԱ-ի աճը հանգեցնում են մատուցվող ծառայությունների որակի բարձրացման նկատմամբ պահանջարկի ձևավորմանը, ինչը առավելագույնս բա-

¹ Փոքր և միջին ձեռնարկությունների զարգացման ազգային ռազմավարություն 2016-2018:

վարարում են փոքր ձեռնարկությունները: Տնտեսական անկման պայմաններում նկատվում է ակտիվացում գերփոքր կազմակերպություններում, որոնք մատուցում են միջին և ցածր որակի էժան ծառայություններ:

- Տնտեսական անկումը տրանսպորտային ծառայությունների ոլորտում հանգեցնում է գերփոքր կազմակերպությունների ակտիվացմանը՝ հատկապես ուղևորափոխադրման ոլորտում: Տնտեսական աճի դեպքում կազմակերպությունները դանդաղ և կայուն աճում են:
- Կապի ոլորտում որակյալ և ուժեղ մրցակցությունը մեծ և ունիվերսալ կազմակերպությունների միջև նեղացրել է ՓՄՁ-ների հնարավորությունների դաշտը, և մեծաթիվ աճող կազմակերպությունները կիսում են նույն շուկայի փոքր բաժնեմասը:

Այնուամենայնիվ, այս ցուցանիշները դեռևս բավարար չեն և չեն համապատասխանում զարգացող այլ երկրների ցուցանիշներին:

ՓՄՁ ԵՆԹԱԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔԻ ՈԼՈՐՏԻ ԴԵՐԸ ԱԶԳԱՅԻՆ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

ԿՈՐՅՈՒՆ ԼՈՒԿԱՇԻ ԱԹՅԱՆ, *տ.գ.դ., պրոֆեսոր*,

Հայաստանի պետական տնտեսագիտական համալսարանի ռեկտոր

ԱՐՇՐՈՒՆԻ ԷԴՎԱՐԴԻ ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ

Հայաստանի պետական տնտեսագիտական համալսարանի ասպիրանտ

Համառոտագիր

Փոքր և միջին ձեռնարկությունները (ՓՄՁ) հանդիսանում են շուկայական տնտեսության հիմքը և տնտեսության զարգացման հիմնական շարժիչ ուժը: Փոքր և միջին ձեռնարկությունները յուրաքանչյուր երկրի տնտեսական և սոցիալական կայունության հիմնական երաշխիքն են: Նրանք խթանում են մասնավոր սեփականությունը և ձեռնարկատիրական հմտությունները, ճկուն են փոփոխվող շուկայական տնտեսության պայմաններում, օգնում են դիվերսիֆիկացնել տնտեսական գործունեությունը և կարող են նշանակալի ներդրում ունենալ միջազգային առևտրի, արտահանման խթանման, նոր աշխատատեղերի ստեղծման գործում:

Բանալի բառեր. Փոքր և միջին ձեռնարկություն (ՓՄՁ), ենթակառուցվածք, ազգային տնտեսություն, ՓՄՁ սուբյեկտ, գերփոքր (միկրո), փոքր, միջին, հիմնախնդիրներ, միջազգայնացում:

РОЛЬ ИНФРАСТРУКТУРЫ ПОДДЕРЖКИ МАЛОГО И СРЕДНЕГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКЕ

КОРЮН ЛУКАШЕВИЧ АТОЯН, *д.э.н., профессор*

ректор Армянского государственного экономического университета

АРЦРУНИ ЭДУАРДОВИЧ ВАРДАНЫ

аспирант Армянского государственного экономического университета

Аннотация

Малые и средние предприятия (МСП) являются основой рыночной экономики и движущей силой экономического развития. МСП являются главной гарантией экономической и социальной стабильности любой страны. Они стимулируют частную собственность и предпринимательские навыки, адаптируются к меняющимся условиям рыночной экономики, помогают диверсифицировать экономическую деятельность и могут внести весомый вклад в развитие международной торговли, стимулирование экспорта, создание новых рабочих мест.

Ключевые слова: малые и средние предприятия (МСП), инфраструктура, национальная экономика, субъекты МСП, микро, малый, средний, проблемы, интернационализация.

THE ROLE OF INFRASTRUCTURE SUPPORT FOR SMALL AND MEDIUM ENTREPRENEURSHIP IN THE NATIONAL ECONOMY

KORYUN LUKASH ATOYAN, *Doctor of Sciences (Economics), Professor*

Rector, Armenian State University of Economics

ARTSRUNI EDUARD VARDANYAN

Ph.D. Student, Armenian State University of Economics

Abstract

Small and medium-sized enterprises (SMEs) are the bases of the market economy and the driving force behind the economic development. SMEs are the main guarantee of economic and social stability of any country. They stimulate private property and entrepreneurial skills, adapt to the changing conditions of the market economy, contribute to the diversification of economic activity and are able to make a significant contribution to the development of international trade, promoting exports, and creating new jobs.

Keywords: Small and medium-sized enterprises (SMEs), infrastructure, national economy, SME entities, micro, small, medium, issues, internationalization